

To "farlige" nekrologer

Norsk Tidsskrift for Sjøvesen 5/92

Dette er første del av artikkelen som avsluttes i neste nr.

I løpet av noen hektiske augstdager i 1991 utåndet det sovjetiske kommunistimperium i en alder av nesten 74 år. De siste krampetrekningene foregikk i full offentlighet, under massemedienes skarpe blikk og med nærgående mikrofoner, foto- og filmobjektiver.

Siste åndedrag

Før dette hadde imidlertid den tilalderskomne tyrann og kjempe skrantet en stund. Flere av de tegn som særpreger en langt fremskreden aldringsprosess, og den tilstundende døds kampen, hadde lenge vært synlige. Flere av kjempens forskjellige lemmer hadde vist tegn på at de var i ferd med å gå i oppløsning. Selv ikke de sterkeste og mest brutale medisiner klarte å få bot på oppløsningsprosessen.

Som ved så mange andre dødsleier prøvde må også her som en siste utvei, å påkalte Vår Herres hjelp og barmhjertighet. Gorbatsjovs reise til paven i Roma i desember 1989 kom etter at Sovjetstatens absolutte dominans over store dele av Øst-Europa, var brutt ved hendelsene sommeren og høsten 1989. Nå var tiden inne for den store russiske hersker, å gi løfte om religionsfrihet i sitt rike, og å demonstrere at han satte sin lit til Vår Herre ved å la klokken i Vasilijkatedralen kime ut over den Røde Plass nyttårsaften 1989. Da hadde klokken, etter kommunistenes påbud, vært tause i 70 år. De mange forsøk på å holde liv i sovjetstaten hjalp bare ikke. Knappt to år etter Gorbatsjovs besøk i Roma, hadde den en gang så mektige og fryktede sovjetstaten tilsynelatende trukket sine siste åndedrag.

Som seg hør og bør når noen går bort, ble det både sagt og skrevet minneord. Statsmenn og politikere stod frem på rekke og rad, og fremsa velvalgte og sikkert også politisk veloverveide minneord. Besynnerlig nok var det ikke mange som jublet over at tyrannen og redselsregimet var borte. Kanskje fattet ikke folk hva som hadde skjedd, kanskje våget de ikke helt tro det, eller kanskje satt frykten så dypt at de gledesreaksjoner som burde ha kommet ved tyanniets opphør, ble holdt i sjakk.

Copyright

Den mest autoritative nekrolog i Norge ble skrevet av ingen ringere enn vår statsminister. Den stod på trykk i Aftenposten 28. desember 1991, noen måneder etter at døds krampene hadde gitt seg, og nærmest på to års dagen for den første klokkekimmingen i Vasilijkatedralen på 70 år. Det kan jo spekuleres på hvorfor statsministerens nekrolog kom på trykk nettopp i Aftenposten, til og med med copyright for

avisen. Hyllesten til den keiserlige regjering, som ifølge statsministeren, i 1905 skulle ha "... øvet sterkt påtrykk i Sverige for at svenskene skulle oppgi kravet om at grensefestningene Fredriksten og Kongsvinger måtte bli jevnet med jorden...", kan muligens være grunnen. Det ville vel blitt for hård kost om for eksempel Arbeiderbladet, hadde trykket en slik hyllest. Det er jo velkjent hvilket syn de norske sosialister hadde på tsaren og hans regjering, og hvilken virksomhet norske sosialister drev, blant annet fra Kirkenes, for å styrte tsaren fra tronen nettopp i årene rundt 1905 og frem til revolusjonen.

I en nekrolog skal det være med en biografisk beskrivelse av den avledne. Statsministeren ønsket tydeligvis å ta godt i, for under overskriften "Naboland i tusen år" forteller hun at "... den kalde krigens år mellom Norge og det kommunistiske styret i Moskva er unntagelsen i en tusenårig historie av fredelige og gode naboforhold". Trolig som en illustrasjon og som et sannhetsbevis på dette, siterer hun fra fredsavtalen av 1326 som blant annet omhandler grensene mellom våre to land: "... Men delingen selv overlater vi til Gud og Kongen av Norge, han skal dele som han vil etter sin samvittighet...". Det statsministeren ikke nevner, er at russerne våren eller sommeren 1349, bare 23 år etter fredsavtalen, herjet, plyndret og brente på Bjarkøy, i Malangen og på Senja.

Den russiske far

Derimot velger statsministeren, eller trolig hennes rådgivere, en ny epoke av vår historie for ytterligere å illustrere russernes velvilje overfor vårt land: "... Under Napoleonskrigene led nordmenn hungersnød under engelskmennenes blokad. Den gang kom Russland oss til hjelp...", skriver hun. Denne fremstilling foranlediget et innlegg i Rogalands Avis, som under sin nye redaktør ikke er redd for å påtale mangler og uheldige sider ved regjeringens politikk. Statsministerens nekrolog ble skarpt påtalt og hennes historiske utlegninger ble imøtegått. I innlegget ble det påpekt at Russland og Frankrike under Napoleonskrigene i 1807 hadde avtalt hvorledes Danmark-Norge og Sverige skulle tvinges inn i krigen mot England. Etter avtalen skulle Russland bemektige seg herredømme over Finland som dengang var en del av Sverige. Noen måneder etter at denne hemmelige avtalen ble kjent i London, gikk engelskmennene til angrep på København for å hindre at den store dansk-norske flåten skulle falle i hendene på Napoleon. Dermed kom Danmark-Norge med i krigen på Napoleons side. Som en følge av russernes og franskmennenes listige plan, og etter sterkt press, erklærte Danmark-Norge-Sverige krig i mars 1808, samtidig som Russland angrep Finland fra øst. I 1809 ble så Finland lagt inn under den russiske tsar - eller den russiske far, som nok enkelte ville ha foretrukket å kalle ham.

Vår statsminister kan gjerne minne om at Russland kom oss til hjelp da nordmennene under Napoleonskrigene led hungsnød, men heller ikke dette gir et helt riktig bilde av naboen i øst. Det var *ikke* den russiske stat som kom oss til hjelp, men enkeltstående russiske forretningsmenn som i egen interesse brakte sine varer til våre kyster, men - vel å merke: De tok seg godt betalt for sine tjenester. Den russiske regjeringens bidrag var at den i november 1807 opphevet forbudet fra Katharina II's tid mot å eksportere rug og hvete til bl a Norge. At den russiske regjering på denne måte bare tenkte på å hjelpe sultende nordmenn, er heller tvilsomt. Den russiske tsar hadde uten krigserklæring latt sin hær rykke inn i Finland den 21. februar 1808. Fra russisk side ble det både øvet press og påvirket på andre måter, for at Danmark-Norge samtidig skulle gå til angrep mot Sverige fra vest. Selve kornleveransene ble utført av handelshuset "Alexei Popow & Sønn" i Arkangelsk. Eieren var den velstående borgermesteren i Arkangelsk. Han påtok seg å levere korn til Nord-Norge mot betaling i Hamburger banco. Kornet skulle leveres til nord-norske havner så langt sør som Bodø. Lenger sør ønsket ikke Popow å yte oss noen hjelp. Den dansk-norske forhandleren måtte overtale Popow mot løfte om en dansk-norsk orden eller annen gave, til å levere korn til havner sør for Bodø.

At kornleveransene fra norsk side ble sett på som et ledd i den russiske krigføringen mot Sverige, fremgår av den norske regjeringsskjemisjonens brev av juli 1808 om marineeskorte for kornskutene:

"... krigens vending og Norges kamp med Sverige vel har tilbakebragt et ikke uvæsentlig bidrag til at lette Ruslands operationer i Finland og at det altsaa ikke synes uvigtigt for Rusland at sikre Norge midlerne til at udholde en kamp, der forsaavidt Ruslands fremskridt angaar, formindsker eller fordeler fiendens antal".

Utpreget nestekjærlighet

Da vårt land våren og sommeren 1814 kjempet for vår egen frihet som selvstendig nasjon, var det med Russland og Preussen i ryggen at den svenske kronprins Carl Johan kunne sette makt bak sine krav. Den russiske stat, enten den har vært ledet av en tsar, en Lenin, en Stalin, en Krustsjov, eller av andre, har sjelden utmerket seg med noen utpreget nestekjærlighet mot vårt land.

Innsenderen i Rogalands Avis stilte spørsmålet: "Korfor må ein sentral politikar i vårt land vera så servil i forholdet til Russland?" Mange stiller, og har stilt, det samme spørsmål. Og ikke uten grunn.

Noen måneder etter at statsministerens nekrolog over sovjetstaten hadde stått på trykk, brakte Aftenposten et innlegg fra et av medlemmene i Forsvarsskjemisjonen. Kommisjonen var da inne i sitt avsluttende arbeid. Medlemmet stilte spørsmål ved de mange begrensninger som vårt land selv hadde pålagt seg i forholdet til Sovjet i den perioden hvor vi stod overfor en reell trussel fra den kant. Han viste til at mange nordmenn oppfattet det som en skampløst, at man ikke kunne drive militære øvelser hvor vi ville i vårt land, og at vi ikke kunne invitere hvilken som helst av våre allierte til å delta i våre egne øvelser. Derimot kunne russiske militære avdelinger besøke Finnmark, mens våre allierte, ja selv

deres sanitetsavdelinger, måtte holde seg borte fra Finnmark for at ikke russerne skulle bli støtt.

Det er utallige eksempler, både i nyere og eldre tid, på at vårt lands myndigheter virkelig har inntatt en servil holdning overfor russerne.

Statsministeren la i sin nekrolog vekt på at den russiske regjering i 1905 hadde øvet påtrykk på Sverige for at svenskene skulle gi avkall på kravet om at grensefestningene skulle jevnes med jorden. Man trenger ikke særlig mange historiske kunnskaper, eller særlig godt kjennskap til russiske statsleders mentalitet, for å stille spørsmål ved russernes motiver for å støtte Norge på dette punktet. Det var neppe utslag av storsinn overfor Norge, som motiverte russerne. Vi skal ikke glemme, at under de siste årene av unionen med Sverige, var det flere kjente nordmenn som offentlig gikk inn for at Russland måtte få tilgang til en eller flere isfrie havner i Nord-Norge.

I nyere tid, perioden mellom den russiske revolusjonen og utbruddet av den andre verdenskrigen, er det også flust med eksempler på en servil, overforsiktig og ettergivende holdning overfor makthaverne i Russland og det system dem representerte. Hvorvidt vi fortsatt har noen grunn til å rose oss av at Norge av alle nord-europeiske land, var det som stilte seg minst fiendtlig til det nye sovjetregimet i årene etter revolusjonen, er heller tvilsomt.

Etter oppdrag for Sovjet

Lite ærerikt kommer vår regjering også fra håndteringen av det planlagte statsbesøket av Finlands midlertidige statsoverhode, general Mannerheim, i Oslo i 1919. Mannerheim hadde klart å forhindre at Finland ble oppslukt av det bolsjevikiske system. For dette ble han forhatt av de som fortsatt trodde at bolsjevismen skulle redde verden. Vårt lands radikale sosialister gav uttrykk for så sterke protester mot Mannerheims besøk, og kom med så alvorlige trusler at den norske regjering gav etter og besluttet at besøket måtte avlyses eller utsettes.

Vel 15 år senere skulle den sovjetiske regjering vise sin maktbrynde ved å bestemme hvem som kunne være gjest i vårt land. I en skarp note ble det forlangt at den norske regjeringen skulle utvise Leo Trotskij som var på flukt fra herskerne i Kreml, var gitt oppholdstillatelse i Norge. Vår regjering gav straks etter, og Trotskij ble i 1936 under norsk politieskorte satt på et skip og ført til Mexico. Der ble han i 1940 myrdet av en spansk kommunist, trolig etter oppdrag fra Sovjet.

Hva var så den russiske regjeringens takk for vår ettergivenhet? I 1938 inngikk Stalin og Hitler en hemmelig avtale som blant annet innebar at russerne stilte en flåtehavn i Murmanskområdet til tysk disposisjon. Den hadde benevnelsen "Basis-Nord" og la ved Sapaadnaja-Litze nær Plarnoje. Her kunne tyske utbåter, krigsfartøyer og handelsskip finne et trygt utgangspunkt for sine herjinger. Her lå bl a det tyske tankskipet "Jan Wellem" og ventet med sine nødvendige etterforsyninger til den tyske jagereskadren som 9. april 1940 angrep Narvik!

En annen nekrolog

Forholdet mellom Norge og Sovjet under krigsårene er fremstilt fra mange innfallsvinkler. Felles for de fleste er den berettigede takknemligheten for den

russiske deltakelse i befrielsen av vårt land, og kanskje lettelsen over at Stalin av hittil, uforklarlige grunner, trakk sine styrker ut av Finnmark i 1945. Russiske overgrep og brutale handling av norske borgere både under og etter krigen, blir derimot viet liten oppmerksomhet.

Vår regjerings servile og fryktsomme linje i forholdet til makthaverne i Kreml under krigens år, beskrives godt gjennom oppstyret etter en annen nekrolog, ført i pennen av stortingsrepresentant C.J. Hambro.

Norgesvennen Wladyslaw Neuman døde plutselig av hjerteslag i New York den 24. januar 1945. Wladyslaw Neuman hadde vært Polens representant i Norge siden høsten 1931. I 1939 var han doyén ved det diplomatiske korps i Oslo. Etter at Polen var okkupert av tyskerne, stilte han seg lojal overfor den polske eksilregjeringen under general Sikorski. Neuman var en stor norgesvenn, snakket flytende norsk, og hadde i 1939 mottatt Storkorset av St Olavs Orden av kong Haakon VII. Han ble avholdt av alle han kom i kontakt med, uansett rang og politisk tilhørighet. Utenriksminister Halvdan Koht regnet ham som sin personlige venn, det samme gjorde stortingsrepresentant C.J. Hambro.

Da Norge ble angrepet av tyskerne 9. april, fulgte Neuman Kongen og regjeringen på flukten gjennom landet. Han ble også med til London hvor han fortsatte å være den polske eksilregjeringens representant hos den norske kongen.

Han hadde lenge vært sterkt antirussisk. I samtaler mellom ham og Halvdan Koht opp gjennom årene forut for krigsutbruddet i 1939, hadde Neuman alltid spådd at kommunistene i Russland og nazistene i Tyskland, ville komme til å slå seg sammen. De var to alen av samme stykke, mente han. Halvdan Koht hadde ikke kunnet dele et slikt syn. Neumans anti-russiske holdning fortsatte også etter Tysklands angrep på Sovjet i 1941, og Polen og Sovjet for en stakket stund ble allierte. Han kunne ikke forsone seg med at Polen skulle være alliert med en slik nasjon. Dette var en sterkt medvirkende årsak til at Neuman høsten 1942 ble forflyttet til Mexico som ambassadør der og for andre mellomamerikanske stater.

Ny brutal imperialism

Meldingen om hans dødsfall vakte stor sorg blant nordmennene. Nordmanns-Forbundets blad, som utkom i USA, skrev at Neuman i alle år var en av de beste Norges-venner. Hans varme og fine vesen, hans rike og kloke personlighet, hans humør og kunnskapsfylde hadde skaffet ham et utall venner i Norge som ville savne ham dypt. I den norske regjeringens offisielle organ "Norsk Tidend" var det 3. februar til og med to nekrologer over Neuman. Den ene var usignert og trolig skrevet av avisens redaksjon eller en person i sentral posisjon ved den norske regjeringen i London. Den andre nekrologen var skrevet av stortingsrepresentant C.J. Hambro og kom til å fa et politisk etterspill internasjonalt.

Hambro skrev nekrologen under fullt navn og lot den fa overskriften "En norgesvenn":

Budskapet om at minister Neuman plutselig er død, vil fylle hans mange norske venner med dypt vemod. Han var en varm venn av Norge, og han

hadde et intimt kjennskap til vårt land og dets historie. Han ikke bare talte og skrev norsk som meget få utlendinger noensinne lærer det, men han visste tillike hvorledes vi tenkte og følte og instinktiivt reagerte...

... Neuman trives ikke som minister i Mexico. Det skyldes ikke Mexico, men hele verdenspolitikens forløp. Splittelsen blant polakker, opprettelsen av en regjering i Lublin stjål Neumans livskraft; med dyp, dyp bekymring så han på mange kanter en ny og brutal imperialism gro fram til avløser av den tyske. Hans siste brev var opprevet pessimistisk. Han fryktet for gjentakelser av München, for sønderlemmelse av mere enn én liten nasjon...

Det gikk ikke mange dager etter at nekrologene hadde stått på trykk, før utenriksminister Trygve Lie fikk en henvendelse fra den russiske ambassade. Russerne ønsket å vite hvilket forhold Hambro hadde til den norske regjeringen. Da de hadde fått svar, og Trygve Lie hadde tilføyd at regjeringen ikke hadde noe ansvar for Hambro, spurte russerne hvem som var redaktør av Norsk Tidend og hvem som hadde ansvaret for avisen. Trygve Lie besvarte også disse spørsmålene og opplyste at Norsk Tidend hørte inn under regjeringens informasjonskontor som igjen sorterte direkte under statsministeren. Trygve Lie refererte russernes interesse for nekrologen over Neuman i regjeringskonferanse 6. februar 1945, og beklaget bittert at Hambro ikke kunne la være å gjøre slike brølere. I regjeringen tok Hambros partifelle, statsråd Sven Nielsen, Hambro kraftig i forsvaret og anførte at Hambro ikke hadde gjort annet enn å gi Neumans egne meninger. Trygve Lie bemerket tørt til dette at Neuman var død, så det kunne det umulig være.

Et ultimatum

Russerne hadde ikke til hensikt å la den norske regjeringen slippe med dette. Den russiske chargé d'affaires kom til Trygve Lie etter kontortid en lørdag ettermiddag for å overbringe en note fra Molotov. Han opplyste da at den russiske regjering var meget fornærmet på grunn av Hambros nekrolog over Neuman, og at det som var skrevet om Lublin-regjeringen var galt. Russerne påtalte også nekrologens beskrivelse av "bekymringene for en ny og brutal imperialism som ville avløse den tyske, og de forlangte at den norske regjeringen skulle ta avstand fra nekrologen.

Regjeringens spesialist på internasjonale spørsmål, dr Arne Ording, karakteriserte den russiske noten som meget skarp, og at den i formen minnet om et ultimatum. Russerne selv karakteriserte nekrologen som en ærekrenkelse av Sovjetunionen.

Trygve Lie orienterte regjeringen den 17. februar om Molotovs krav om at den norske regjering skulle ta avstand fra Hambros uttalelser. Statsråd Paul Hartmann anførte i sin dagbok at han fant det meget ydmykende å skulle måtte gjøre dette. Tre dager senere beskjefstiget regjeringen seg igjen med nekrologen over Neuman. Da leste Trygve Lie opp et utkast til en artikkel som var laget av Utenriksdepartementet, og som skulle stå redaksjonelt i Norsk Tidend. Artikkelen forfatter var dr Arne Ording.

Statsråd Sven Nielsen opponerte igjen og mente at avsnittet som fortalte at regjeringen ikke delte Hambros syn vedrørende frykt for en ny og brutal imperialisme til avløsning av den tyske, måtte bli tatt ut. Han beklaget at Trygve Lie ikke hadde snakket med Hambro og forelagt ham artikkelen. Statsminister Nygaardsvold uttalte at han hadde vært inne på tanken om å be Hambro selv skrive et dementi eller beriktigelse, men var redd Hambro kunne komme til å skrive noe som gjorde saken enda verre. Utkastet til Arne Ording ble godkjent av regjeringen.

Jaget høne

I regjeringskonferanse 21. februar kunne Trygve Lie opplyse at han hadde snakket med den russiske chargé d'affaires om utkastet til lederartikkelen i Norsk Tidend. Russeren var ikke fornøyd med den form som dementiet hadde fått. Det var "soft" og ikke helt slik Molotov ville ha det. Trygve Lie hadde også snakket med Hambro, som hadde vist til pressefriheten. Lie hadde da måttet minne Hambro om at Norsk Tidend var regjeringens organ. Samtalen mellom dem ble avsluttet med at Hambro sa at han ikke kunne ha noe imot at regjeringen tok avstand fra Neumans meninger. Trygve Lie, som omtaler episoden i sin bok "Oslo-Moskva-London" som utkom i 1962, nevner ikke der at han forela utkastet til regjeringens dementi også for den russiske chargé d'affaires, før det ble trykt.

Den norske regjeringens "dementi" av nekrologen over norgesvennen Neuman stod på lederplass i Norsk Tidend 24. februar 1945 under tittelen "Norge og Stormaktene". Russerne lot imidlertid ikke saken bli med dette. De protesterte i en lederartikkel i Pravda mot Hambros "vanærende" artikkel. Den 27. februar beskjeftegit den norske regjeringen seg igjen, nå for femte gang, med nekrologen over den tidligere polske minister. Nå var det rapporten fra Norges ambassadør i Moskva om artikkelen i Pravda, regjeringen fikk seg forelagt. Ambassadøren karakteriserte artikkelen i Pravda som voldsom og skrev at russerne hadde omtalt Hambros artikkel som "ignoble ignominie".

Hambro, som hadde utløst protestene, redegjorde for sitt syn i et brev til Utenriksdepartementet:

Det forekommer meg at det naturlige ville være å protestere mot protesten i stedet for å bli nervøs som en jaget høne. Det forekommer meg å være litt betenkelig å la Norges interesser drukne i den store angst for å vekke anstot på noe hold.

Regjeringen var tydeligvis blitt meget oppskrent over russernes protester i forbindelse med nekrologen over Neuman. Selv da freden var et faktum, og den norske general Beichmann i fredsgleden den 4. mai 1945 hadde kommet til å sende lykkønskningstelegram til general Anders, den polske øverstkommanderende, skapte dette frykt og diskusjon i regjeringen. Finansministeren skriver i sin dagbok 5. mai, at fungerende utenriksminister ventet seg en umiddelbar reaksjon fra russernes side. General Anders var kjent for å hate russerne, og det vakte oppsikt i regjeringen at den ellers så stillferdige og rolige general Beichmann hadde begått denne "eskapade", som den meget overraskede forsvarsminister Torp uttalte det.

(Fortsetter i neste nr.)

OK (R) Thorbjørn Wale

Melding om orlogskaptein (R) Thorbjørn Wales bortgang, bare 61 år gammel, har sikkert fått mange i Sjøforsvaret til å stoppe opp et øyeblikk. I omtrent 40 år sto han til disposisjon for Sjøforsvaret, først en tid som velferdsoffiser, og senere i mange år som mob.-disp. presse-offiser.

Wale representerte en sivil spisskompetanse som det militære forsvar ikke kan forventes å sitte inne med. Han hadde gått alle gradene i presse-yrket, fra journalist i Tromsø fra 1950, senere redaksjonsleder og sjefsredaktør i Trønder-Avisa i 15 år. Etter cand. polit.-eksamen ved U. i Oslo 1971, på en hovedoppgave om pressen som den fjerde statsmakt, ble han lektor i journalistikk. Han grunnla Institutt for Journalistikk i Fredrikstad i 1975, og var dets leder til 1989, deretter forskningsleder. Han var en pioner i pressen.

Helt fra de dager, ca. 1952, da K.adm. R.K. Andresen opprettet Sjøforsvaret mob.-disp. presse-offisers-korps, tjenestegjorde Thorbjørn Wale på fartøyer, ved staber, under øvelse og på utenlandstokt, og som instruktør og foreleser på kurs. I en årrekke foreleste han på NROFs informasjons-kurs.

Thorbjørn Wale sto på trygg grunn i sitt fag. Avansert utdanning og lang praktisk erfaring ga ham en selvskreven rett til å ha velbegrunnede oppfatninger, både om pressen og Forsvaret. Med sin spesielle form for humor, bidro han ofte til å belyse pressens viktige samfunns-funksjoner overfor organisasjoner og personer som ikke alltid hadde like lett for å innse betydningen av å ha en fri presse i et demokratisk land.

Nå, da Thorbjørn Wale har lagt inn årene, kan man stoppe opp et øyeblikk, og reflektere over betydningen av å være omgitt av sivile eksperter av hans type, som gjennom hele sitt liv støttet Sjøforsvaret, frivillig og rime- lig, med gode råd og effektive handlinger.

Fred over hans minne!

Mauritz Sundt Mortensen.